

دو فصلنامه کویش‌شناسی و فرهنگ عامه

سخن سردبیر

زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، چه آنهایی که در دوره باستان و میانه رواج داشتند و چه آنهایی که در عصر حاضر گویشور دارند، همواره مورد علاقه پژوهشگران و زبان‌شناسان داخلی و خارجی بوده‌اند. تنوع زبان، گویش و لهجه در ایران فرهنگی بزرگ، زبان‌های ایرانی را شایسته بررسی فراوان کرده‌است. گرچه امروزه عوامل متعددی باعث کاهش نرخ گویشوری به زبان‌های ایرانی شده که خود دروازه تازه‌ای به روی تحقیقات جامعه‌شناسی زبان و زبان‌شناسی اجتماعی باز کرده‌است، با این حال از دست دادن برخی از ویژگی‌های زبانی هرکدام از زبان‌ها و گویش‌های ایرانی و نیز قرار گرفتن آنها در فهرست زبان‌های در خطر، لزوم توجه بیشتر آنها را بیش از پیش اثبات می‌کند.

گزارشی از زبان‌های دنیا نشان می‌دهد که زبان‌های بسیاری در جهان در طول تاریخ به وجود آمده و نابوده شده‌اند. آمار دقیقی از زبان‌های خاموش در دست نیست، اما مقایسه آمارهای موجود با آمارهای دهه‌های قبل نشان از نابودی بسیاری از زبان‌های دنیا دارد. به‌عنوان مثال، مالرب (۱۳۸۶: ۹) تعداد زبان‌های زنده دنیا را ۳۰۰۰ (سه هزار) می‌داند و بنا بر محاسباتی که زبان‌شناسان در سال ۱۹۶۴ به عمل آورده‌اند، شمار زبان‌ها را میان چهار هزار تا هفت هزار برآورد کرده‌اند (باقری، ۱۳۸۳: ۲۵)، یعنی در دهه‌های گذشته هزاران زبان نابوده شده‌اند.

در جوامع مختلف زبان‌های مختلفی وجود دارد که از هم تمایز دارند، هیچ دو زبانی در دو گوشه از دنیا وجود ندارد که دقیقاً شبیه هم باشند، حتی اگر از یک زبان مادر منشعب شده باشند. تنوع زبانی، اصلی اساسی، در زندگی انسان است. این تنوع به هر دلیل رخ داده باشد، محصول صد‌ها و هزاران زبانی است که اکنون در دست ماست. ما می‌توانیم به سازوکارهای تولید یک زبان، اهداف استفاده از یک زبان، و نیز هزاران جمله و متنی بیاندیشیم که این تنوع زبان‌ها برای انسان ایجاد کرده است. هرکدام از این موارد امروزه خود علم یا گرایشی در علم شده‌است.

تصور این‌که همه زبان‌های دنیا روزی یکی شوند و همه جهان به یک زبان صحبت کنند، برای انسان تحمل‌ناپذیر است، چرا که چیزی که به زندگی زیبایی

می‌دهد و سختی‌هایش را تحمل‌پذیر می‌کند، «تنوع» است نه «یک‌دستی». یک‌دستی زبان‌های دنیا غیر از خستگی، ارمغانی به بار نخواهد آورد و آن‌وقت مردم دنیا مجبورند برای جبران این خلأ «تنوع»، به ساخت «تنوع» دست بزنند. در چنین عصری که نه فقط گویش‌ها، بلکه زبان‌های رسمی نیز در معرض خطر هستند و «جهانی شدن» خود تهدیدی برای تمام زبان‌ها و خرده‌فرهنگ‌هاست، پرداختن به زبان‌ها و گویش‌ها، تلاشی برای ثبت و ضبط زبان‌ها و گویش‌های این گوشه از جهان است.

تاریخچه گویش‌شناسی

مطالعه علمی زبان و گویش تقریباً از قرن نوزدهم میلادی شروع شده‌است، اما بسیار زودتر از این تاریخ مطالعه زبان و گویش آغاز شده بود. مطالعه روی زبان را دو قوم یونانی و هندی شروع کردند. «پانینی» (pānini) (قرن چهارم پیش از میلاد) یکی از زبان‌شناسان هندی است که دستور کاملی برای زبان سانسکریت نوشته که برای دوره‌ای بیش از دو هزار سال الگوی اصلی دستورهایی بود که برای زبان سانسکریت نگاشته شده بودند. با این حال ارزش این کار پانینی مدت‌ها ناشناخته مانده بود.

یونانیان باستان نیز به دستور زبان توجه داشتند. نخستین مفهوم‌پردازی‌های زبانی (linguistic conceptualization) در یونان در قرن‌های پنجم و چهارم پیش از میلاد آغاز می‌شود و به قرن هفدهم میلادی که در آن دستورنویسی به صورت یک حرفه درآمد، پایان می‌یابد (سورن، ۱۳۸۷: ۲۱). یونانیان باستان را می‌توان از جمله نخستین کسانی شمرد که به تنوعات گویشی توجه داشته‌اند.

جملاتی که از ابن‌ندیم (۱۹۹۴: ۲۴-۲۵) به نقل از ابن‌مُقفع در مورد زبان‌ها و گویش‌های ایرانی عصر ساسانی (زبان‌های فهلوی، دری، فارسی، خوزی و سریانی) باقی مانده‌است، شاید به نوعی شفاف‌ترین نظری باشد که از قدیم در مورد گویش‌های ایرانی بیان شده‌است. گرچه دیگران نیز به نوعی به زبان‌های ایرانی در نقاط مختلفی از ایران قدیم خبر داده‌اند.

امروزه دپارتمان‌ها و مؤسسات آموزشی - پژوهشی بسیاری در خارج از ایران سرگرم تحقیق روی زبان‌های ایرانی هستند. در دهه‌های گذشته سرعت مطالعات زبان‌شناسی در دانشگاه‌های ایران افزایش یافته و استادان، پژوهشگران و دانشجویان

رشته‌هایی مانند زبان‌شناسی، فرهنگ و زبان‌های باستانی، آموزش زبان، زبان و ادبیات فارسی و رشته‌های دیگر پژوهش‌های قابل ملاحظه‌ای در این زمینه داشته‌اند.

نشریه گویش‌شناسی و فرهنگ عامه

گرچه سرعت فزاینده مجلات در علوم انسانی خود آسیب بزرگی است که کیفیت و کاربردی بودن مقالات علمی کشور را با چالش مواجه کرده‌است، اما مقالات زبان‌شناسی و گویش‌شناسی به دلیل در برداشتن مقداری زیادی از جملات گویشی و ترجمه و تحلیل آنها، فضایی را فراهم آورده‌است تا بتوان به اطلاعات زبانی تعدادی از گویش‌های ایرانی دست یافت. کم نیستند گونه‌ها و گویش‌هایی که فقط در پایان‌نامه‌ها و در مجلات زبان‌شناسی نامی از آنها آمده و جملاتی از آنها برای اولین بار معرفی شده‌اند. اطلاعات اندک ما از گویش‌های ایرانی سده‌های آغازین بعد از اسلام، هرچند در حد یک جمله گویشی یا تعدادی واژه، امروزه گره زیادی از پژوهش‌های عرصه زبان‌شناسی را باز کرده‌است. مجله «گویش‌شناسی و فرهنگ عامه» نیز بر مبنای همین امید اندک پا به عرصه گذاشته‌است تا بتواند مجالی را برای پژوهشگران این عرصه فراهم آورد و اطلاعاتی هرچند کم از گویش‌های ایرانی ثبت و ضبط نماید.

امروزه مجلات الکترونیکی جای مجلات کاغذی را گرفته و با سرعت قابل توجهی در حال رشد هستند. همین عامل، مجالی برای دسترسی خوانندگان اقصی نقاط جهان به یک مجله الکترونیک فراهم آورده‌است و اطلاعات این مقالات کم یا زیاد در بین تمام خوانندگان جهانی در حال گردش است. الکترونیکی بودن مجلات، کار ارسال، داوری و اصلاح مقالات را بسیار آسان کرده و خود بهانه خوبی برای همکاری‌های بین‌المللی نویسندگان و اعضای هیات تحریریه شده‌است. پژوهشگران عرصه زبان و زبان‌شناسی و نیز فرهنگ و جامعه‌شناسی نیاز مبرم به داده‌ها، شواهد زبانی و نیز شواهد فرهنگی از جوامع مختلف دارند.

این نشریه با همکاری تعدادی از پژوهشگران و علاقه‌مندان به زبان‌های ایرانی به راه افتاده‌است تا بتواند قدمی کوچک در راه شناخت فرهنگ و زبان‌های ایرانی بردارد. تمرکز این نشریه بر بررسی‌های زبان‌شناختی گویش‌های ایرانی است و از پژوهش‌های این حوزه استقبال می‌کند. هر پژوهشی که به شناخت، معرفی و تحلیل ویژگی‌های زبانی گویش‌های ایرانی ختم شود، یا پژوهشی که به نقد و بررسی تحقیقات انجام

شده این حوزه بپردازد، از اولویت برخوردار خواهد بود. در همین جا از سرکار خانم دکتر نادره نفیسی، مدیر مسئول محترم نشریه که بدون حضور و پیگیری ایشان، این نشریه قادر به شکل‌گیری نبود، به‌طور ویژه قدردانی می‌کنم. از تک‌تک اعضای محترم هیأت تحریریه که افتخار حضور در این نشریه را به ما دادند، سپاس‌گزارم. از معاونت محترم پژوهش و فناوری دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر، و همکاران محترمشان در آن معاونت تشکر می‌کنم. از مدیر محترم داخلی نشریه، همکاران محترم بخش ویراستاری فارسی و انگلیسی و نیز از صفحه‌آرای این نشریه تشکر می‌کنم. برای تمام این عزیزان و همکاران آرزوی بهروزی، تندرستی و شادکامی دارم. امیدوارم این نشریه نوپا بتواند در عرصه شناخت و بررسی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی و نیز فرهنگ‌ها و آیین‌های ایرانی خدمتی درخور انجام دهد.

جهاندوست سبزه‌علی‌پور

دهم شهریور ۱۴۰۲ / رشت، ایران